

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΝΟΜΟΥ ΗΜΑΘΙΑΣ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2013

ΕΤΟΣ ΣΤ' - ΑΡ. ΤΕΥΧΟΥΣ 21

**Τετραμηνιαία έκδοση της Εταιρείας Μελετών
Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας (Ε.Μ.Ι.Π.Η.)**

ξενο της Ελλάδος κ. Ε. Κ. Ευγενιάδη² την 1 Φεβρουαρίου 1903. Η απόδειξη βρίσκεται στα αρχεία του Υπουργείου Εσωτερικών.

Γεωργική κατάσταση των Λευκαδίων

Τις κυριότερες πληροφορίες για τη γεωργική κατάσταση της περιοχής στο πρώτο δέκατο του 20^{ου} αιώνα μας τις δίνει ο Π. Δεκάζος, στον οποίο ανατέθηκε από το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας να περιοδεύσει ως Τμηματάρχης Γεωργίας στα διάφορα κέντρα της Μακεδονίας με σκοπό τη γενική επισκόπηση των γεωργικών και κτηνοτροφικών συνθηκών της. Πράγματι ο Δεκάζος εκτελώντας την εντολή του Υπουργείου περιόδευσε στο μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας. Κατά τις περιόδους του αυτές είχε την ευκαιρία να μελετήσει λεπτομερώς τις γεωργικές και κτηνοτροφικές συνθήκες της κάθε περιοχής. Τα αποτελέσματα της έρευνάς του όσον αφορά την περιοχή της Νάουσας δημοσιεύτηκαν το 1913. Σ' αυτήν περιλαμβάνονται όλα τα στοιχεία που ακολουθούν για το Γκολεσιάνι.

Τσιφλίκι στο Γκολεσιάνι (Λευκάδια)

Το τσιφλίκι κατοικείται από 15 ελληνικές οικογένειες σλαβόφωνες³.

Ιδιοκτήτες του είναι

- α) ο Δημήτριος Χατζηνώτας, από τη Νάουσα
- β) ο Μουσουλμάνος Ρασήμ μπέης, από τη Βέροια

Συνολική έκταση	5000	Στρέμματα (τουρκικά)
Καλλιεργήσιμη έκταση	3000	«
Καλλιεργούμενη	1750-1600	«

Καλλιεργούνται ετησίως

Σίτος	300-400	Στρέμματα
Κριθή	300	«
Βρώμη	50-100	«
Αραβόσιτος	400	«
Σήσαμον	200	«
Κέχρος	150	«
Μπερνίτσα	150	«
Όρυζα	40	«
Ρόβι	20	«
Σηροτροφία	15	κυτία
	Κτηνοτροφία	
Αιγοπρόβατα	1000	κεφαλές
Χοίροι	10	«
	Χρησιμοποιούμενα υποζύγια	
Ίπποι	20	κεφαλές
Όνοι	20	«
Μελίσσια	20	κυψέλες

² Ευγένιος Ευγενιάδης, διετέλεσε Γενικός Πρόξενος της Ελλάδας στη Θεσσαλονίκη, από το 1897 έως το 1904.

³ Οι οικογένειες αυτές είναι δίγλωσσες, εκτός από την ελληνική μιλούν και ένα τοπικό σλαβογενές γλωσσικό ιδίωμα, που οι ίδιοι αποκαλούν «εντόπια».

Παρατηρούμε ότι από τα 1760 στρέμματα που καλλιεργούνταν ετησίως τα 1300 σπέρνονταν με σιτηρά, τα 400 με καλαμπόκι, τα 40 με ρύζι και τα 20 με ρόβι.

ΓΕΩΡΓΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ «Η ΔΗΜΗΤΡΑ»

Με πρωτοβουλία του Χ' Κωνσταντίνου Μαλούση το 1922 δημιουργήθηκε ο Γεωργικός Πολιτικός Σύνδεσμος Περιφέρειας Ναούσης «Η Δήμητρα». Το σωματείο προέκυψε από τη συνεργασία 14 χωριών της περιφέρειας Νάουσας. Στο συμβούλιο του συνδέσμου μετείχαν από τα Λευκάδια οι Κων. Αναστασίου και Αντώνης Δημισιάρης.

Η σύσταση του σωματείου έγινε με την 21/22-6-1922 απόφαση του Πρωτοδικείου Βέροιας. Έδρα του σωματείου είναι η Νάουσα και σκοπός του σωματείου σύμφωνα με το καταστατικό του είναι :

«Η πολιτική μόρφωσις των αγροτών, η καθοδήγησις αυτών εις την σκοπιμωτέραν χρήσιν της ψήφου των κατά τας τοπικάς και τας βουλευτικάς εκλογάς συμφώνως προς τα πραγματικά, ηθικά και υλικά συμφέροντα τούτων, όλης της αγροτικής τάξεως και την συνεργασίαν μετ' άλλων ομοφρόνων συλλόγων. Η εν τω εσωτερικώ πολιτική επιδίωξις της δια προσφόρων νομο-

**Το πρώτο διοικητικό συμβούλιο του Γεωργικού Πολιτικού Συνδέσμου
14 χωριών της περιφέρειας Ναούσης**

θετικών διοικητικών μέτρων ηθικής, υλικής εξιψώσεως της αγροτικής τάξεως. Η προσπάθεια προς συνένωσιν μετά των αγροτικών πολιτικών οργανισμών των άλλων βαλκανικών κρατών προς καθορισμόν κοινών κατακτήσεων»

Η φωτογραφία εικονίζει μερικά μόνο από τα μέλη του συμβουλίου το οποίο απαρτιζόταν από τους παρακάτω:

Πρόεδρος : Κωνσταντίνος Χατζημαλούσης (ιδρυτής του συνδέσμου)

Αντιπρόεδρος : Γεώργιος Κρέξης (Αγγελοχωρίου)

Γραμματέας : Αντώνης Καραμπατάκης (Ανω Κοπανού)

Ταμίας : Γεώργιος Π. Μπουρδάνος (Μονοσπίτων)

Σύμβουλοι : Χρ. Σέπκας και Ιωάννης Παπακωνσταντίνου (Ανω Κοπανού), Ιωάννης Παπα-

Ιωάννου και Ευάγγελος Γκόγκος (Κάτω Κοπανού), Δημήτρης Γιοβανίτσкас και Κωνσταντίνος Σταύρου (Μονοσπίτων), Αλέξ. Παπαντίνας και Δημ. Γερομάνης (Γιάντισσας), Αθαν. Κούλης και Γεώργιο Σιαρένος (Αγίας Μαρίνας), Χρ. Πέσιος και Χρ. Μπάμπος (Ζερβοχωρίου), Βασ. Θ. Δάγγας και Γεώργιος Πίτας (Βέτσιστας-Αγγελοχωρίου), Ιωάννης Μουδρίης και Χρήστος Δινόρης (Επισκοπής), Κων. Αναστασίου και Αντώνης Δημισιάρης (Γκολισιανίου), Χρήστος Τύπου και Δημήτριος Πέτρου (Γιαννάκοβου-Γιαννακοχωρίου), Κωνστ. Καραντώνης και Στυλ. Μάντος (Τσαρμορίνοβου - Μαρίνας), Γεώργιος Αντάρας και Γεώργιος Τσέλιος (Νάουσας) και άλλους συμβούλους των χωριών Λυκοβίτσιστα και Γενίκιοϊ. Το σωματείο φαίνεται να διαλύθηκε με την απόφαση 34/1939 του Πρωτοδικείου Βέροιας.

Η γεωργική κατάσταση μετά την οριστική διανομή του 1936

Η γεωργική κατάσταση το έτος 1936 μετά την οριστική διανομή του αγροκτήματος Λευκαδίων ήταν η ακόλουθη :

Η συνολική έκταση του αγροκτήματος το 1936 ήταν 7.909 στρέμματα. Από αυτά οι καλλιεργούμενες εκτάσεις ήταν 4.801 στρέμματα. Σε σύνολο 118 κληρούχων από τους οποίους οι 86 ήταν πρόσφυγες και 32 γηγενείς κάτοικοι του χωριού, μοιράστηκαν 141 κλήροι. Η καθαρώς διανεμηθείσα έκταση ήταν 4.093 στρέμματα σε σύνολο 4.801 καλλιεργούμενων στρεμμάτων.

Οι μη καλλιεργούμενες εκτάσεις περιελάμβαναν :

Είδος έκτασης	Στρέμματα
Βοσκή πεδινή	1.857
Χέρσα	168
Δάση	67
Συνοικισμός	348
Αλώνια	84
Δρόμοι	173
Νεκροταφείον	18
Ρεύματα	384
Πλινθοποιείον	9
Αθροίσματα	3.108

Μπορούμε να πούμε ότι τα Λευκάδια το 1936 σε σύνολο 7.909 στρεμμάτων περιελάμβαναν 4.801 στρέμματα καλλιεργούμενων εκτάσεων και 3.108 στρέμματα μη καλλιεργούμενων εκτάσεων.

Η σημερινή γεωργική κατάσταση στα Λευκάδια

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Γραφείου Αγροτικής Ανάπτυξης του Δήμου Νάουσας, το 2011 η καλλιεργήσιμη έκταση στα Λευκάδια ήταν 5.311 στρέμματα. Από αυτά τα 4.250 στρ. χρησιμοποιούνται για δενδρώδεις καλλιέργειες, τα 376 για αροτραίες και τα 685 βρίσκονται σε αγρανάπαυση.

Η κτηνοτροφία είναι αρκετά περιορισμένη. Εκτρέφονται κυρίως βοοειδή και αιγοπρόβατα σε μικρούς αριθμούς. Κύρια ασχολία των κατοίκων παραμένει η Γεωργία.

Διοικητικές μεταβολές Λευκαδίων (1918-2010)

Γκολεσιάνι Ν. Πέλλης

- Ο οικισμός προσαρτάται στην κοινότητα Σερμορίνοβου : [ΦΕΚ 152Α - 09/07/1918](#)

- Το Γκολεσιάνι μετωνομάστηκε σε Γυμνοτόπι : ΦΕΚ. 401Α/ 12-11-1926

Υποθέτουμε ότι υπήρχε διάσταση ως προς το νέο όνομα του χωριού, εάν θα ονομαστεί Γυμνότοπος (Γκολεσιάνι = Γυμνότοπος) ή Λευκάδια. Τελικά από ότι φαίνεται επικράτησε το όνομα Λευκάδια.

- Ο οικισμός μετονομάζεται από Γκολεσιάνι σε Λευκάδια : ΦΕΚ 97Α - 18/03/1926

Κοινότης Λευκαδίων Ν. Πέλλης

- Ο οικισμός αποσπάται από την κοινότητα Μαρίνας της επαρχίας Εδέσσης του Νομού Πέλλης και ορίζεται έδρα της Κοινότητας Λευκαδίων : ΦΕΚ 2Α - 07/01/1931
- Η κοινότητα αποσπάται από την επαρχία Εδέσσης του νομού Πέλλης και υπάγεται στην επαρχία Ημαθίας του νομού Θεσσαλονίκης : ΦΕΚ 257Α - 31/07/1941

Κοινότης Λευκαδίων Ν. Θεσσαλονίκης

- Η κοινότητα αποσπάται από την επαρχία Ημαθίας του νομού Θεσσαλονίκης και υπάγεται στην επαρχία Ναούσης του νομού Ημαθίας : ΦΕΚ 35Α - 06/02/1946

Κοινότης Λευκαδίων Ν. Ημαθίας

- Η κοινότητα αποσπάστηκε στην επαρχία Ημαθίας του νομού Ημαθίας από την επαρχία Ναούσης του νομού Θεσσαλονίκης. Ο οικισμός αποσπάται από την κοινότητα Λευκαδίων και προσαρτάται στο δήμο Ανθεμίων. Η κοινότητα καταργείται : ΦΕΚ 244Α - 04/12/1997
- Ο οικισμός αποσπάται από το δήμο Ανθεμίων και προσαρτάται στο δήμο Ναούσης : ΦΕΚ 87Α - 07/06/2010

ΑΠΟΓΡΑΦΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΛΕΥΚΑΔΙΩΝ

Το Σεπτέμβριο του 1913 πραγματοποιήθηκε από τον ελληνικό στρατό απογραφή του πληθυσμού των 1980 οικισμών (πόλεων και χωριών) των νέων επαρχιών της Μακεδονίας. Στην πρώτη αυτή απογραφή υπό το ελληνικό πλέον κράτος, εμφανίζεται να διαβιούν στο χωριό **131 κάτοικοι, από τους οποίους οι 61 είναι άνδρες και οι 70 γυναίκες.**

Το 1920 στις 19 Δεκεμβρίου γίνεται η πιο σοβαρή και αναλυτική απογραφή από την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Καταγράφει τον πληθυσμό ανά νομούς, επαρχίες ή υποδιοικήσεις, πόλεις και χωριά και περιλαμβάνει για πρώτη φορά και τη Μακεδονία. Η στατιστική υπηρεσία στις Επετηρίδες της, αυτή θεωρεί ως την πρώτη επίσημη απογραφή της Ελλάδας.

Τα Λευκάδια την περίοδο αυτή υπάγονται διοικητικά στην Κοινότητα Σερμορίνοβου της Υποδιοίκησης Εδέσσης. Στην απογραφή του 1920, εμφανίζεται μια μικρή μείωση στον πληθυσμό του χωριού κατά 13 άτομα. Οι πραγματικοί κάτοικοι του οικισμού **το 1920 είναι 118 άτομα.**

Τα αμέσως επόμενα χρόνια γίνονται στον ελλαδικό χώρο και ιδιαίτερα στις βόρειες περιοχές δραματικές αλλαγές και ανακατατάξεις πληθυσμού με την έλευση των προσφύγων και την ανταλλαγή. Η οριστική αυτή εικόνα θα αποτυπωθεί στην απογραφή του 1928.

Την περίοδο αυτή σύμφωνα με τα στοιχεία της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων (Ε.Α.Π.) που δημοσιεύτηκαν το έτος 1928, παρουσιάζεται η παρακάτω εικόνα:

Τα στοιχεία είναι από το Γραφείο Βεροίας, όπου η Ε.Α.Π. εγκατέστησε 3.926 προσφυγικές οικογένειες / 15.132 άτομα σε 71 οικισμούς (συνοικισμούς). Σε 14 από τους οικισμούς αυτούς, οι οποίοι χαρακτηρίστηκαν ως αμιγώς προσφυγικοί, εγκαταστάθηκαν 912 οικογένειες / 3.215 άτομα. Σε 57 μικτούς οικισμούς (γηγενών και προσφύγων) εγκαταστάθηκαν 3.014 οικογένειες / 11.917 άτομα.

Τα στοιχεία του καταλόγου που μας δείχνουν πόσες οικογένειες και πόσα άτομα εγκαταστάθηκαν στα Λευκάδια είναι :

Παλαιά ονομασία	Μετονομασία	οικογένειες	Άτομα	Σύνθεση
Γκολεσιάνι	Γυμνοτόπι	64	242	μικτό

Στην απογραφή που έγινε στις 15-16 Μαΐου 1928, αποτυπώνεται πλέον η οριστική εικόνα του πληθυσμού του χωριού που είναι 395 κάτοικοι εκ των οποίων 188 άνδρες και 207 γυναίκες.

Οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στα Λευκάδια προέρχονταν από τον Πόντο και από τη Ρωσία. Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες η πρώτη ομάδα προσφύγων, ήρθε από το Μερτζάν της Ν. Ρωσίας το 1919. Ακολούθησαν άλλες δύο ομάδες προσφύγων το 1922 που προερχόταν η μία από την περιοχή Τοκάτ και συγκεκριμένα από το χωριό Εϊράπ (οι λεγόμενοι Εϊραπλίδες), ενώ η άλλη από γειτονική περιοχή του Απέσ (οι λεγόμενοι Απεσλίδες).

Καταγραφή κατοίκων Λευκαδίων την περίοδο 1873 – 1910

Δημήτριος Πλαταρίδης	1873	4 οικογένειες (40-50 κάτοικοι)
Νικόλαος Σχινάς	1886	4 οικογένειες (40-50 κάτοικοι)
ΚΪΗЧОВ	1900	50 κάτοικοι
Brancoff	1905	128 κάτοικοι
Εθνολογική στατιστική των βιλαετιών Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου	1910	131 κάτοικοι

Απογραφές της Κοινότητας Λευκαδίων (1913-2001)

Κοινότητα Λευκαδίων	Πληθυσμός		
	Άρρενες	Θήλεις	ΣΥΝΟΛΟ
Απογραφή έτους			
1913	61	70	131
1920	58	60	118
1928	188	207	395
1940	286	312	598
1951	-	-	670
1961	-	-	838
1971	-	-	882
1981	-	-	935
1991	-	-	914
2001	-	-	967

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- D. M. Brancoff, *La Macédoine et sa population chrétienne*, Paris, 1905.
- Paillares Michel, *Η Μακεδονική θύελλα*, μετάφραση Β. Καρδιόλακα, εκδόσεις Τροχαλία 1994.
- Αλλαμανή Βικτώρια, *Αρχαία Μιέζα – Κοπανός – Λευκάδια – Νάουσα*, Έκδοση Νομαρχία Ημαθίας, Δήμου Νάουσας και ΙΖ' ΕΠΚΑ, Θεσσαλονίκη 1995.
- Αραβαντινός Π. Σπ., *Ιστορία Αλή Πασά του Τεπελενλή*, εν Αθήναις 1895, 601- 607.
- Βακαλόπουλος Α. Κωνσταντίνος, *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού - ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ*, τρίτη έκδοση, Θεσσαλονίκη 1992.
- Βαλασαμίδης Εμμανουήλ, *Νάουσα 1892-1906*, Νάουσα 2010. Ο ίδιος, *ΜΙΕΖΑ*, Νάουσα 2005.
- Βασδραβέλλης Κ. Ι., *Οι Μακεδόνες κατά την επανάστασιν του 1821*, εκδόσεις 3η, Θεσσαλονίκη 1967, 287.
- Βασιλείον της Ελλάδος - Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας - Διεύθυνσις Στατιστικής, *Απαρίθμησις των κατοίκων των νέων επαρχιών της Ελλάδος του έτους 1913*, εν Αθήναις, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1915.
- Βασιλείον της Ελλάδος-Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας-Διεύθυνσις Στατιστικής, *Λεξικόν των δήμων κοινοτήτων και συνοικισμών της Ελλάδος επι τη βάσει της απογραφής του πληθυσμού του έτους 1920*, εν Αθήναις 1923.
- Βασιλείον της Ελλάδος-Υπουργείον των Εσωτερικών-Υπηρεσία Απογραφής, *Στατιστικά αποτελέσματα της γενικής απογραφής του πληθυσμού κατά την 27/10/1907*, Επιμέλεια Γεωργίου Χωματιανού, τ.Β', Εν Αθήναις 1909.
- Βουδούρης Γ. Αθανάσιος, «Η περιουσία του Μητροπολίτου Βεροίας Δανιήλ (1769-1799) στα χωριά της επαρχίας Βεροίας. Κατά ανέκδοτο κώδικα της Ιεράς Μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας», *Μακεδονικά*, 35, (2006), 193-213.
- Γκούτας Αχιλλέας, *Η Νάουσα στον 19ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη 1999.
- Δεκάζος Α. Παναγιώτης, *Αι Γεωργικαί Σχέσεις της Μακεδονίας*, Εν Αθήναις 1914. Ο ίδιος, *Η Νάουσα της Μακεδονίας*, Εν Αθήναις 1913.
- Δρακάκης Α., - Κούνδουρος Σπ., *Αρχεία περί της συστάσεως και εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων 1836-1939 και της διοικητικής διαιρέσεως του κράτους*, τ.Α', Αθήναι 1939. Των ιδίων, *Αρχεία περί της συστάσεως και εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων 1836-1939 και της διοικητικής διαιρέσεως του κράτους*, τ.Β', Αθήναι 1940.
- Ε.Α.Π. 1928, Κατάλογος των προσφυγικών συνοικισμών της Μακεδονίας σύμφωνα με τα στοιχεία της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ) έτος 1928.
- Εφημερίς της κυβερνήσεως : ΦΕΚ 87Α - 07/06/2010, ΦΕΚ 97Α - 18/03/1926, ΦΕΚ 2Α - 07/01/1931, ΦΕΚ 244Α - 04/12/1997, ΦΕΚ 152Α - 09/07/1918.
- Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας, *Α' Αρχείον Θεσσαλονίκης 1695-1912*, Επιμέλεια Βασδραβέλλη Κ. Ιωάννη, Θεσσαλονίκη 1952.
- Καραβίδας Δ. Κ., *Αγροτικά*, Εν Αθήναις 1931.
- Λεξικό δήμων και κοινοτήτων, απογραφή πληθυσμού 1991.
- Λεξικό δήμων και κοινοτήτων, απογραφή πληθυσμού 2001.
- Μακαρόνας Ι. Χ., «Χρονικά αρχαιολογικά-Λευκάδια», *Μακεδονικά*, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1953.
- Μακεδονία - Βιλαέτια Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου, Εν Αθήναις 1910.
- Πέτσας Μ. Φώτιος, «Μνημειακοί μακεδονικοί τάφοι στην περιοχή της Νιάουσας», *Νιάουσα, Έτος Α', φύλλο 2ο*, Φεβρουάριος 1978, 6-7, 36. Ο ίδιος, *Ο Τάφος των Λευκαδίων*, Εν Αθήναις 1966.
- Πλαταρίδης Δημήτριος, *ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑΝ ΒΟΔΕΝΩΝ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ*, Εκ του γραφείου του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Βοδενών, ΤΥΠΟΙΣ ΒΟΥΤΥΡΑ ΚΑΙ ΣΙΑΣ, ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ 1874.
- Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας "Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος". *Νάουσα 19ος – 20ος αιώνας*, Νάουσα 1999.
- Ρωμοπούλου Κατερίνα, *Λευκάδια – Αρχαία Μιέζα*, Αθήνα 1997.
- Σταλίδης Γ. Κ., «Η κατάσταση της παιδείας στα χωριά της περιφέρειας Εδέσσης τα τελευταία χρόνια του περασμένου αιώνα», *Εδεσσαϊκά Χρονικά*, τεύχος 4, Ιανουάριος-Απρίλιος 1973, 11-19.
- ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΩΝ ΔΗΜΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ, 15, *ΝΟΜΟΣ ΗΜΑΘΙΑΣ*, ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΔΗΜΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, ΑΘΗΝΑΙ ΙΟΥΝΙΟΣ 1962.
- ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΩΝ ΔΗΜΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ, 37, *ΝΟΜΟΣ ΠΕΛΛΗΣ*, ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΔΗΜΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, ΑΘΗΝΑΙ ΙΟΥΝΙΟΣ 1962.
- Στουγιανάκης Ευστάθιος, *Ιστορία της πόλεως Ναούσης*, Εν Εδέσση 1924.
- Σχινάς Θ. Νικόλαος, *ΟΔΟΠΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΝΕΑΣ ΟΡΟΘΕΤΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΗΣ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ*, τ.Γ', ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1887.
- Τουσίμης Γεώργιος, «Η Έδεσσα υπό τον Αλή Πασά», *Εδεσσαϊκά Χρονικά*, τεύχος 4, Ιανουάριος-Απρίλιος 1973, 5-10.
- Χιονίδης Χ. Γεώργιος, *Ιστορία της Βέροιας*, τ.Α, Βέροια 1960. Ο ίδιος, «Τα σχολεία Βεροίας – Ναούσης κατά το 1898», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον, ΕΤΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ*, (1963), 139-142.
- Кънчов 1900: Васил Кънчовъ, *Македония етнография и статистика*, София 1900.
- Οι πληροφορίες για τη γεωργική κατάσταση μετά την οριστική διανομή του αγροκτήματος Λευκαδίων (1936) καθώς και για τη σημερινή γεωργική κατάσταση της Κοινότητας, δόθηκαν από το γεωπόνο κ. Ζαφείρη Τσουκαλά προϊστάμενο του Τμήματος Γεωργικής Ανάπτυξης του δήμου Νάουσας.